

Shevchenko O.T.

Factors of development of nurse's resilience in process of professional training

The article reveals the essence of the concept of "resilience" and "nurse's resilience", identifies and justifies the factors (at the macro, meso and micro levels) during which the process of development of the investigated quality occurs in the process of professional development. The experience of foreign scientists on purposeful formation of nursing residency in nurses is presented, as a necessary quality, in which there is a general stability of professional readiness for the chosen specialty.

Key words: *resilience, nurse resilience, factors of resilience development*

УДК 159.9.07

ШАМИЧ ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри реабілітації Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», м. Київ

ОСОБИСТІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ПАРАЛІМПІЙЦІВ

У статті викладено психологічні основи життєстійкості особистості. Здійснюється аналіз феномена життєстійкості особистості паролімпійців у спортивній діяльності. Виявлено взаємозв'язок життєстійкості особистості із її мотиваційно-смысловими утвореннями та самоставленням. Встановлено взаємозв'язки між окремими параметрами системи ставлень особистості, які обумовлюються високим ступенем усвідомленості себе, прагненням будувати плани на майбутнє, наявністю цілей у майбутньому, здатністю самостійно визначати шлях власного розвитку.

Ключові слова: *життєстійкість, самоставлення, самоорганізація, розвиток особистості, спортивна діяльність, паролімпійський спорт*

Актуальність дослідження.

Однією із актуальних проблем сучасності є інтеграція людей з інвалідністю у суспільство. Безумовно, паролімпійський спорт став потужним стимулом для мобілізації резервних можливостей організму людей з інвалідністю, для усвідомлення перспектив подолання наслідків своїх хвороб, подальшої соціалізації та самореалізації [1], [4], [5]. Адже він ефективно привертає увагу громадськості до проблем інвалідності, безбар'єрності, рівності, гідності, прав і благополуччя всіх, без винятку.

Сучасні погляди на психологію особистості переконливі в тому, що хронічні соматичні захворювання не можуть розглядатися як такі, що однозначно детермінують особистісні проблеми, проблеми адаптації та саморозвитку особистості [5], [10].

Для сучасної психології особистості постає актуальна проблема – які

особистісні ресурси має актуалізувати і використовувати людина в процесі подолання складних життєвих «викликів»?

Аналіз останніх публікацій. Дослідження, спрямовані на виявлення факторів, що допомагають протидіяти негативному впливу середовища, сприяють знаходженню внутрішніх резервів особистості, відносять до актуальної тепер позитивної психології, мета якої – звернути увагу психологічної науки не стільки на виправлення негативного, стільки на побудову позитивних складових психології людини [12].

Найбільш адекватним поняттям, що відображає феномен психіки людини, що проявляється в протистоянні особистості стресовим ситуаціям та впливає на актуалізацію різних властивостей особистості в несприятливих ситуаціях життєдіяльності – є поняття життєстійкості особистості, введене С. Кобейса, С. Мадді в руслі екзистенційної психології [3; 7; 8; 12].

Життєстійкість є одним із ключових параметрів індивідуальної здатності людини до зрілих форм саморегуляції. У стресових умовах життєстійкість стимулює пошук ефективних стратегій подолання психічної напруги. Виходячи із ідеології екзистенційної психології, всі події в нашому житті є результатом прийняття власних рішень, тому життєстійкість є екзистенційною мужністю [3], сприяючи перетворенню стресових обставин з потенційних катастроф на можливості зростання особистості.

Усе це обумовлює необхідність вивчення феномена життєстійкості («hardiness»), як особливої структури установок і навичок, що дозволяє перетворювати зміни в можливості, що відображає психологічну живучість і розширену ефективність людини, пов'язану з її мотивацією до подолання стресових життєвих ситуацій [8].

Метою статті є дослідження життєстійкості паролімпійців як ресурсу особистості, виявлення психологічних факторів їх життєстійкості та специфіки зв'язку її компонентів з іншими особистісними якостями.

Виклад основного матеріалу. Поняття життєстійкості (hardiness), введене С. Кобейса та С. Мадді, в рамках концепції життєстійкості, в перекладі означає витривалість, мужність, стійкість, сміливість. С. Мадді розглядав феномен життєстійкості з точки зору цілісного підходу до особистості та зазначав про його багатоаспектність.

Дослідження С. Мадді і С. Кобейса показали, що життєстійкість – це особистісна характеристика, загальний показник психічного здоров'я людини, та система установок стосовно себе, світу і ставлень до них, і складається із трьох компонентів: включеність, впевненість у можливості

контролю життєвих ситуацій та готовності до ризику (прийняття викликів життя) [3]. Д. Леонт'єв та О. Рассказова підкреслюють важливість вираженості всіх трьох компонентів для збереження здоров'я і оптимального рівня працездатності та активності в стресогенних умовах [2].

Життєстійкість, за С. Мадді містить два компоненти – психологічний та діяльнісний: діяльнісна сторона життєстійкості передбачає досягнення цілей, подолання різноманітних викликів та постійну турботу про своє здоров'я, розвиток долаючих стратегій поведінки, рефлексію власного Я, уявлення про себе та оточуюче середовище; психологічна сторона життєстійкості особистості пов'язана із особистісно-смісловим рівнем її як суб'єкта – особистісними смислами, самоствавленням та ставленнями до оточуючих, усвідомленим вибором, свідомою рефлексією [6].

Отже, життєстійкість особистості – це внутрішній ресурс, підвладний самій людині, саме тому, що вона може змінити і перосмислити те, що сприяє підтриманню її фізичного, психологічного, соціального здоров'я; установка, яка надає життю цінності та смислу в будь-яких ситуаціях [3].

Системний підхід до визначення особистісних детермінант спортивних досягнень передбачає розгляд цілісних систем індивідуального функціонування особистості в єдності та взаємодії всіх її підсистем та особистісних структур [9]. Такою системою є особистісний потенціал людини, конструкт запропонований Д.О. Леонт'євим [1], – це система стійких якостей, що розуміються як ресурси особистості, які сприяють успішному її пристосуванню до практичного оволодіння навколишнім світом, а також виконують важливу буферну функцію [11].

Здійснений теоретичний аналіз проблеми обґрунтовує наше емпіричне дослідження життєстійкості паралімпійців як ресурсу особистості, виявлення предикаторів життєстійкості та специфіки зв'язку її компонентів з ціннісно-сміисловою сферою особистості, смисложиттєвими орієнтаціями та іншими особистісними якостями.

У наших дослідженнях взяло участь 106 членів паралімпійської та дефлімпійської збірних команд України з різних видів спорту (віком 16 - 53 роки; 84 чоловіки та 22 жінки). Нижче ми проаналізуємо результати, отримані за чотирима психодіагностичними методиками: шкала самодетермінації (Є.М. Осіна), тест життєстійкості С. Мадді (переклад і адаптація Д.О Леонт'єва, О.І. Рассказової), опитувальник самоорганізації діяльності (ОСД) О.Ю. Мандрикової, опитувальник психологічного благополуччя К. Ріфф (адаптація Т.Д. Шевеленкової).

Порівняння трьох груп паралімпійців, виділених за рівнем *спортивних результатів*, показало наявність достовірно вищого рівня життєстійкості та її базових складових у груп спортсменів з найвищим та з достатньо високим рівнем результатів (які між собою практично за показниками методики не відрізняються), в порівнянні з групою без суттєвих спортивних досягнень. Дані наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Відмінності за показниками життєстійкості між групами паралімпійців з найвищим рівнем результатів (n = 59), достатньо високим рівнем результатів (n = 29) та тими, хто ще не має суттєвих спортивних досягнень (n = 18)

№	Шкала		Група			p ≤
			а	б	в	
1	Включеність	\bar{X}	38,7	38,1	34,0	0,01 а - в
		S_x	7,6	7,7	9,7	0,05 б - в
2	Контроль	\bar{X}	33,0	33,0	28,0	0,05 а - в
		S_x	6,3	7,2	9,1	0,1 б - в
3	Прийняття ризику	\bar{X}	17,9	16,5	13,1	0,01 а - в
		S_x	4,6	4,7	6,3	0,05 б - в
4	Життєстійкість	\bar{X}	89,6	87,5	75,1	0,01 а - в
		S_x	16,4	17,4	26,5	0,05 б - в

Примітки: а – група з найвищим рівнем результатів; б – група з достатньо високим рівнем результатів; в - група без суттєвих спортивних досягнень.

Лише за шкалою включеності показники досліджуваних паралімпійців відповідають нормативним. Відмінності ж за іншими шкалами свідчать, що для паралімпійських атлетів, в цілому, властиві більш виражені за норму показники. Очевидно, що тривалі заняття спортом не можуть не сприяти підвищення в паралімпійців рівня життєстійкості, на чому, зокрема, у різних контекстах наголошує багато науковців.

Аналізуючи взаємозв'язок показників життєстійкості із показниками психологічного благополуччя (таблиця 2) та самоорганізації (таблиця 3) особистості, бачимо наявність значних сильних зв'язків із психологічним благополуччям, самоприйняттям, позитивними взаєминами з оточуючими, цілями, автономією, осмисленістю життя, словом, практично з усіма показниками. Зворотні сильні зв'язки з показником «баланс афекту» отримано тому, що, навпаки, низькі і нормальні бали цього параметра свідчать про переважання позитивної самооцінки, прийняття себе з усіма перевагами і недоліками; позитивну оцінку усіх сторін власної особистості, здатності набувати і підтримувати контакти з оточенням; упевненість в собі і власних силах, почуття компетентності в управлінні повсякденними справами; загальну задоволеність власним життям.

Таблиця 2

**Взаємозв'язок життєстійкості із складовими
психологічного благополуччя особистості**

	Позитивні взаємини	Автономія	Управління середовищем	Особистісне зростання	Цілі в житті	Самоприй- няття	Баланс афекту	Осмисленість життя	Людина як відкрита система	Психологічне благополуччя
Включеність	,561**	,444**	,572**	,443**	,523**	,491**	-,605**	,594**	,379**	,680**
Контроль	,411**	,612**	,596**	,278*	,430**	,634**	-,612**	,509**	,155	,671**
Прийняття ризиків	,296*	,370**	,574**	,271*	,352**	,576**	-,603**	,412**	,110	,543**
Життєстійкість	,492**	,539**	,647**	,381**	,498**	,626**	-,676**	,577**	,259*	,716**

А стосовно слабких зв'язків з показником «людина як відкрита система», то це свідчить про його недостатню вираженість, тобто недостатність сформованості здатності інтегрувати окремі аспекти свого життєвого досвіду, натомість формується недостатньо реалістичне сприйняття різних аспектів життя. Це важливо для спортсменів, оскільки має значення для їх самоорганізації, про що свідчать результати, представлені в таблиці 3. Самоорганізація забезпечує уміння раціонально жити, планувати свій час, роботу, відпочинок, швидко приймати рішення та виконувати їх.

Показники життєстійкості паролімпійців, як бачимо, пов'язані з планомірністю, цілеспрямованістю, наполегливістю, загальним показником самоорганізації, це є свідченням важливості спорту для них, який дає шанс знайти щось варте і цікаве для себе в житті та для успішності особистості.

Таблиця 3

**Взаємозв'язок життєстійкості із показниками
самоорганізації особистості**

	Планомірність	Цілеспрямованість	Наполегливість	Фіксація	Самоорганізація	Орієнтація на теперішнє
Включеність	,382**	,437**	,381**	,144	,387**	,095
Контроль	,464**	,374**	,560**	,071	,282*	,124
Прийняття ризиків	,061	,144	,374**	-,173	,217	,071
Життєстійкість	,367**	,380**	,492**	,043	,342**	,110

Загалом результати кореляційного аналізу свідчать про те, що особистісні якості паралімпійців мають тісні внутрішні структурні взаємозв'язки і взаємозалежності. Це, на нашу думку, є свідченням як багатогранної особистісної детермінації спортивного успіху, так і особистісної стійкості та смислу життя.

Результати емпіричного дослідження, на основі регресійного аналізу, дали можливість визначити, які з незалежних змінних найбільш суттєві та значимі для передбачення показника життєстійкості паралімпійців.

Спрогнозувати показник життєстійкості можна за допомогою чотирьох моделей (таблиця 4).

Таблиця 4

«Сводка для моделі»^e

Модель	R	R-квадрат	Скоректований R-квадрат	Стд. похибка оцінки
1	,662 ^a	,438	,429	13,756
2	,767 ^b	,588	,574	11,878
3	,798 ^c	,636	,618	11,246
4	,813 ^d	,661	,638	10,948

a. Предиктори: (конст) самовираження

b. Предиктори: (конст) самовираження, управління середовищем

c. Предиктори: (конст) самовираження, управління середовищем, самоорганізація

d. Предиктори: (конст) самовираження, управління середовищем, самоорганізація, самоприйняття

e. Залежна змінна: життєстійкість

До першої моделі включено показник – самовираження, 43,8 % дисперсій пояснюється з його допомогою (R-квадрат=0.42). В другу модель включено 2 показника – самовираження та управління середовищем, за якою пояснюється 58,8 % дисперсій. До третьої моделі включено 3 показника – самовираження, управління середовищем та самоорганізація, за якою пояснюється 63,6 % дисперсій. До четвертої моделі включено 4 показника – самовираження, управління середовищем, самоорганізація та самоприйняття, за якою пояснюється 66,1 % дисперсій.

Таблиця «Коефіцієнти» (таблиця 5) дає можливість побудувати рівняння регресії. Оскільки показники критерію Фішера < 0.05, отже отримані дані є статистично значущими.

Оскільки для прогнозу показника самодетермінації застосуємо четверту модель (66 % дисперсій), то беремо до уваги коефіцієнти лише для неї.

Таблиця 5

Коефіцієнти^a

Модель	Нестандартизовані коефіцієнти		Стандартизовані коефіцієнти	t	Знч.	
	B	Стд. похибка	Бета			
4	(Константа)	-30,337	11,725		-2,587	,012
	Самовираження	,976	,227	,383	4,295	,000
	Управління середовищем	,729	,243	,302	2,999	,004
	Самоорганізація	,917	,311	,225	2,949	,005
	Самоприйняття	,454	,217	,216	2,089	,041

а. Залежна змінна: життєстійкість

Порівнявши показники Бета, робимо висновок, що показник «Самовираження» найбільше впливає на прогнозування показника життєстійкості.

Таким чином, здійснивши регресійний аналіз, ми виявили, що найбільш точно прогнозує значення показника життєстійкості модель, що включає показники самовираження, управління середовищем, самоорганізація та самоприйняття, за якою пояснюється 66 % дисперсій. Найбільший вплив на показник життєстійкості має показник самовираження (коефіцієнт бета найвищий).

Загалом, отримані результати дослідження свідчать, що велике значення в забезпеченні життєстійкості особистості належить переживанням самотожності, самоцінності, розумінню себе; позитивному самоприйняттю; контролю своєї зовнішньої діяльності, здатності ефективно використовувати можливості, створювати умови і обставини для задоволення особистих потреб і досягнення цілей; вмінню планувати свій час та здатності самотійно визначати і регулювати власне життя.

Висновки. На основі узагальнення теоретико-методологічних підходів та результатів емпіричного дослідження, життєстійкість особистості визначено як феномен психіки людини, що проявляється в її протистоянні стресовим ситуаціям та впливає на актуалізацію різних властивостей особистості в несприятливих ситуаціях життєдіяльності. Як один із ключових параметрів індивідуальної здатності людини до зрілих форм саморегуляції, в стресових умовах життєстійкість стимулює пошук ефективних стратегій подолання психічної напруги, актуалізації особистісних ресурсів та можливостей особистісного зростання.

Життєстійкість паралімпійців має складну та багатогранну природу, важливе значення в якій належить переживанням самотожності, самоцінності, розумінню себе, позитивному самоприйняттю, контролю

своєї зовнішньої діяльності, здатності ефективно використовувати можливості, створювати умови і обставини для задоволення особистих потреб і досягнення цілей, вмінню планувати свій час та здатності самостійно визначати і регулювати власне життя, позитивним взаєминам з оточуючими та самоефективності.

Виявлено, що в прогностичній моделі життєстійкості паралімпійців предикаторами, що мають найбільший вплив на нього є самовираження, управління середовищем, самоорганізація та самоприйняття.

Розвиток життєстійкості паралімпійців полягає в актуалізації її внутрішніх ресурсів, що криються в осмисленні резервів повноцінної реалізації в теперішньому та можливості розвитку своїх суб'єктних характеристик в майбутньому.

Перспектива подальших досліджень полягає у виявленні особистісних ресурсів самодетермінації паралімпійців, психологічною основою якої є самоорганізація та психологічне благополуччя особистості.

Список використаних джерел

1. Леонтьев, Д. А. Личностный потенциал как потенциал саморегуляции / Д.А. Леонтьев // Ученые записки кафедры общей психологии МГУ им. М.В.Ломоносова. Вып. 2 / Под ред. Б.С. Братуся, Е.Е. Соколовой. – М.: Смысл, 2006. – С. 85-105. – Серия 12. Психологичні науки
2. Леонтьев, Д.А. Тест жизнестойкости / Д. А. Леонтьев, Е.И. Рассказова. – М.: Смысл, 2006. – 63 с.
3. Мадди, С. Р. Смыслообразование в процессе принятия решений / С. Р. Мадди // Психологический журнал. – 2005. –Т. 26. –№ 6. – С. 87-101.
4. Маслов, Д. В. Женщины в паралимпийском движении, штрих к «психологическому портрету» / Д.В. Маслов, А.А. Рудовский // Материалы I Всероссийского конгресса «Медицина для спорта». – М., 2011. – С. 269 - 276.
5. Сердюк, Л.З. Особистісний ресурс життєстійкості студентів із соматичними захворюваннями / Л.З. Сердюк, О.І. Купреєва // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Київ; Ніжин : ПП Лисенко, 2015. – Том IX. – Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія. – Вип. 7. – С. 311-317.
6. Фоминова, А.Н. Жизнестойкость личности. Монография. – М.: МПГУ, 2012. – 152 с.
7. Bartone, P.T. Test-retest reliability of the dispositional resilience scale- 15, a brief hardiness scale / P.T. Bartone // Psychological Rep., 2007. – P. 943-944.
8. Maddi, S.R. The Personality Construct of Hardiness. Relationships With the Construction of Existential Meaning in Life / S.R. Maddi, D.M. Khoshaba, R.H. Harvey, M. Fazel // Journal of Humanistic Psychology, 2010. – Vol. 3(51), – P. 369-388.
9. Magnusson, D. A Holistic View of Personality: A Model Revisited / D.Magnusson // Annual Review of Psychology. – 1993. – Vol.44. – P. 427-452.
10. Maksimenko, S. Psychological potential of personal self-realization / S. Maksimenko, & L.Serdiuk // Social welfare: Interdisciplinary approach, 2016. – Vol. 1(6), – P. 92-100.
11. Peterson, C. Character Strengths and Virtues: A Handbook and Classification / C. Peterson, M.E.P., Seligman (Eds.). – N.Y.: Oxford University Press, 2004. – 816 p.

12. Seligman, M.E.P. Positive psychology / M.E.P. Seligman, M. Csikszentmihalyi // American psychologist, 2000. – Vol. 55(1). – P. 5-14.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Leont'ev, D. A. Lichnostnyj potencial kak potencial samoreguljacji / D.A. Leont'ev // Uchenye zapiski kafedry obshhej psihologii MGU im. M.V.Lomonosova. Vyp. 2 / Pod red. B.S. Bratusja, E.E. Sokolovoj. – M.: Smysl, 2006. – S. 85-105. – Serija 12. Psihologichni nauki
2. Leont'ev, D.A. Test zhiznestojkosti / D. A. Leont'ev, E.I. Rasskazova. – M.: Smysl, 2006. – 63 s.
3. Maddi, S. R. Smysloobrazovanie v processe prinjatija reshenij / S. R. Maddi // Psihologicheskij zhurnal. – 2005. –T. 26. –№ 6. – S. 87-101.
4. Maslov, D. V. Zhenshhiny v paralimpijskom dvizhenii, shtrih k «psihologicheskomu portretu» / D.V. Maslov, A.A. Rudovskij // Materialy I Vserossijskogo kongressa «Medicina dlja sporta». – M., 2011. – S. 269 - 276.
5. Serdjuk, L.Z. Osobistisnij resurs zhittestijkosti studentiv iz somatichnimi zahvorjuvannjami / L.Z. Serdjuk, O.I. Kupreeva // Aktual'ni problemi psihologii: zb. nauk. prac' Institutu psihologii imeni G. S. Kostjuka NAPN Ukraïni. – Kiïv; Nizhin : PP Lisenko, 2015. – Tom IH. – Zagal'na psihologija. Istorichna psihologija. Etnichna psihologija. – Vip. 7. – S. 311-317.
6. Fominova, A.N. Zhiznestojkost' lichnosti. Monografija. – M.: MPGU, 2012. – 152 s.
7. Bartone, P.T. Test-retest reliability of the dispositional resilience scale- 15, a brief hardiness scale / P.T. Bartone // Psychological Rep., 2007. – P. 943-944.
8. Maddi, S.R. The Personality Construct of Hardiness. Relationships With the Construction of Existential Meaning in Life / S.R. Maddi, D.M. Khoshaba, R.H. Harvey, M. Fazel // Journal of Humanistic Psychology, 2010. – Vol. 3(51), – P. 369-388.
9. Magnusson, D. A Holistic View of Personality: A Model Revisited / D.Magnusson // Annual Review of Psychology. – 1993. – Vol.44. – R. 427-452.
10. Maksimenko, S. Psychological potential of personal self-realization / S. Maksimenko, & L.Serdiuk // Social welfare: Interdisciplinary approach, 2016. – Vol. 1(6), – P. 92-100.
11. Peterson, C. Character Strengths and Virtues: A Handbook and Classification / C. Peterson, M.E.P., Seligman (Eds.). – N.Y.: Oxford University Press, 2004. – 816 p.
13. Seligman, M.E.P. Positive psychology / M.E.P. Seligman, M. Csikszentmihalyi // American psychologist, 2000. – Vol. 55(1). – P. 5-14.

Шамич О.М.

Личностный потенциал жизнестойкости паралимпийцев

В статье изложены психологические основы жизнестойкости личности. Осуществляется анализ феномена жизнестойкости личности паралимпийцев в спортивной деятельности. Выявлена взаимосвязь жизнестойкости личности с ее мотивационно-смысловыми образованиями и самоотношением. Установлены взаимосвязи между отдельными параметрами системы отношений личности, обусловленные высокой степенью осознанности себя, стремлением строить планы на будущее, наличием целей в будущем, способностью самостоятельно определять путь своего развития.

Ключевые слова: *жизнестойкость, самоотношение, самоорганизация, развитие личности, спортивная деятельность, паралимпийский спорт.*

Shamych O. M.

Personality Potential of Hardiness of Paralympics

The article describes the psychological basis of the hardiness of the personality. Analyzes the phenomenon of personal hardiness of Paralympic athletes in sports activities, its components and factors. The interrelation viability hardiness of the personality, with its motivational and sense of life orientation. The relations between the parameters of the system of personal relations: a high level of awareness of yourself, the desire to plan for the future, having goals in the future, the ability to own self-development.

Key words: *hardiness, self-attitude, self-organization, personality development, sportive activities, Paralympic sports.*

УДК 159.9.072

ГУД ГАННА ОЛЕКСАНДРІВНА

викладач психології Барського гуманітарно-педагогічного коледжу імені Михайла Грушевського, м. Бар

НЕГАТИВНІ ПЕРЕЖИВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ: ПСИХОДІАГНОСТИЧНИЙ КОНТЕКСТ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті запропоновано батарею психодіагностичних методик, які дають можливість вивчити негативні переживання та чинники, що зумовлюють їх виникнення в учнів молодшого шкільного віку. Особливий акцент зроблено на дослідження негативних переживань, пов'язаних із соціальними чинниками: вступ дитини до школи, зміна соціального статусу – учень; вид діяльності – навчання; взаємостосунки в шкільному середовищі (однолітки, вчитель) та з батьками тощо.

Ключові слова: *молодий школяр, психодіагностичні методики, соціальні чинники*

Актуальність дослідження. Незважаючи на достатньо масштабне дослідження поняття «емоції» в науковому обігу, залишається предметом серйозних суперечностей питання про способи осмислити їх не тільки в сенсі теоретичного обґрунтування, а й експериментального (А. Леонт'єв, С. Рубінштейн, П. Якобсон, В. Сімонов, Е. К. Ізард, В. Уотсон, З. Фрейд, Р. Плачік і ін.)

Завданням психології емоцій сьогодні полягає у пошуки нових напрямів їх теоретичного і експериментального вивчення, зумовлених із соціальними змінами, які впливають на емоційний розвиток дитини, її індивідуальну траєкторію розвитку. Такими змінами є вступ дитини до